

Інна Горобець
(м. Вінниця)

УДК 811.161.2'38:821.161.2-3'06.09

ПОВТОР У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

У статті на матеріалі художньої прози Михайла Стельмаха окреслено функції, ознаки й стилістичну роль повторів. Проаналізовано стилістичні фігури, утворені лексичними і синтаксичними повторами як особливі експресивні прийоми вираження тексту. Розглянуто особливості смислового навантаження різних видів повторів. Принагідно окреслено особливості повторення слів різного частининомовного статусу та залежність посилення вагомості в тексті повтору як синтаксичної фігури від кратності повторення мовних одиниць у синтагматичному ряду.

Ключові слова: *художнє мовлення, повтор, анафора, епіфора, анепіфора, ампліфікація, лінгвостилістика.*

Постановка проблеми. Явище повтору привертає увагу дослідників різних галузей знань. У традиційних функціонально-стилістичних студіях повтор досліджено досить різноаспектно: як засіб стилістичного опису мови, як стилеутворювальний засіб, як засіб творення тексту та структурної його організації, в аспекті структурно-семантичних та синтаксичних особливостей функціонування тексту. Низку досліджень присвячено вивченню деяких видів повтору, зокрема, дистантного, синонімічного, синтаксичного паралелізму тощо. Наявні евристичні підходи до його вивчення застосовні здебільшого в напрямках аналізу за мовним рівнем, на якому функціонує повтор, або за місцем повторюваної одиниці в структурі висловлення. З погляду лінгвостилістики повтор аналізують як засіб акцентуалізації, змістового зв'язку, специфіки текстотворення, авторської модальності та прагматичної настанови тексту.

У художніх текстах ця стилістична фігура виконує такі основні функції: композиційну (зв'язує частини тексту); емоційно-експресивну (підсилює й увиразнює певні компоненти або й усе висловлення загалом); асоціативно-образну (сприяє виділенню характерних ознак художнього образу); стилістичну (служує художнім засобом індивідуально-авторського освоєння дійсності).

Активізація повторень у мовленні, – зауважує І. Завальнюк, – є «свідченням стилістичного осмислення слова, намаганням автора тримати читача в процесі народження власних думок. Цей яскравий синтаксичний засіб своїм корінням також сягає розмовного мовлення і є не лише засобом виразності, а й новим елементом інформації в художньому контексті» [3, с. 45].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повтору в творах художньої літератури приділялося багато уваги. Значна кількість праць присвячена вивченню повтору в поезії (Ю. Зеленська [5], О. Коваль [6], О. Огринчук [8], В. Олексенко [9] та ін.). У художній прозі Т. Вільчинська розглядає функціонально-стилістичне навантаження повтору у творчому доробку Уласа Самчука [1], Н. Ладиняк досліджує повтор як домінуючий образний засіб орнаментальної прози Аркадія Любченка [7]. Однак ще недостатньо вивчено повтор у прозі Михайла Стельмаха, що й зумовлює **актуальність** теми дослідження.

Мета і завдання статті. Мета статті – дослідити різні види повтору на матеріалі художньої прози Михайла Стельмаха. Досягнення мети потребує вирішення таких **завдань**: з'ясувати специфіку використання лексичних і синтаксичних повторів, їхнє смислове навантаження та функції в прозових художніх текстах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз прозового доробку Михайла Стельмаха дає змогу стверджувати: поширеними фігурами, використаними в текстах творів письменника, є анафора, епіфора, анепіфора, ампліфікація.

Найактивніше автор використовує анафору як потужний засіб художнього увиразнення мови, посилення експресивних властивостей тексту. Суть анафори полягає в тому, що «слова, вирази чи синтаксичні конструкції повторюються на початку суміжних мовних одиниць» [2, с. 31]. Виносячи слова чи словосполучення, що повторюються, на початок речень чи предикативних частин складного речення, письменник наділяє їх функціями створення ритму й увиразнення змісту, актуалізує увагу читача. Є кілька різновидів анафор: *лексична* – повторення слів, напр.: **Навряд**, Михайлику, ой, **навряд**, хоча б душу привіз, і то було б добре, – зажурено поглянула у вікно (11, с. 464); *синтаксична* – повторення синтаксичних конструкцій, напр.: ... і тішилася тим цвітом, який вже ніколи не прикрасить **ні її хати, ні серця** (12, с. 8).

Словесні анафори, якими послуговується М. Стельмах, допомагають пов'язати окремі речення в більшу мовну єдність, досягти належного експресивного забарвлення: / – *А навіщо вони тобі?* / – **Читати.** / – **Читати?** – знизує вузькими плечима парубок, неначе я щось несусвітнє сказав, і вибирає з жмені соняшникового насіння одну гарбузову (11, с. 477); – **Збираєшся?** ... / – **Збираюсь.** І це також для твоєї користі: може, людиною, а не гадюкою станеш! (12, с. 12). Зокрема, дієслівні анафори, що найчастіше використовуються у фольклорних жанрах, надають творам М. Стельмаха відповідної стилізації, динамізму оповіді: **А ще я люблю**, як з лісу вигулькне хатина, заскриплять ворітця, побіжать стежки до саду і до пасічника. **І люблю**, коли березовий сік крапає із жолобка... **Також люблю** напасті на лісове джерело і дивитись, як воно коловертнем викручується з глибини. **І люблю**, коли гриби, обнявшись, мов брати, збирають на свої шапки росу, **і люблю** восени по коліна ходити в листі, коли так гарно червоніє калина і пахнуть опеньки (11, с. 466).

Окрім того, словесні анафори можуть бути виражені службовими частинами мови і надавати прозовим текстам певних емоційно-смислових відтінків: *Побачивши, що робиться на подвір'ї майстра, він вилаявся і на нашії, і на чужій мові та й подався до батюшки зі скаргою на богохульство* (11, с. 460); *Незчувся Степан, як, пригнувшись, підлетів до воріт, як з розмаху ляснув грубою долонею по свіжому, примхливому, наче візерунок, рум'яню дукача* (6, с.10); *Між вишняками раз і вдруге майнула її хустка – і вже нема ні жінки, ні її глибоких очей, ні дитяти з хмеликами кучерів* (11, с. 485).

Для художньої прози М. Стельмаха характерне використання синтаксичного паралелізму, що сприяє стилізації під фольклор: *Хоча я й дуже люблю ліс, але побоююсь його душі, вона, як розсердиться, то заведе тебе в такі нетрі, де людина не ходить, де сокира не гуляє...* (11, с. 466). У цьому реченні маємо синтаксичний повтор предикативних частин складного речення з однорідною супідрядністю.

Дослідниця І. Синиця в праці «Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту» зауважувала, що «повтор, крім того, що структурно організовує текст, є ще засобом актуалізації нових контекстних відтінків значення» [10, с. 57]. Підтвердження цього знаходимо в прозових художніх творах письменника: *Хмари йдуть на нас, громи*

обвалюються над нами, блискавки падають перед нами і за нами, а ми собі оремо та й оремо поле (11, с. 468). У цьому висловленні повтор синонімічних синтаксичних елементів слугує важливим засобом увиразнення й зв'язності тексту. При цьому семантика кожного наступного елемента поглиблюється, спостерігаємо конденсування авторської думки, підсилення емоційного сприйняття твору. Також автор створює ампліфікацію при повторюванні синонімічних, рідше – антонімічних, однорідних членів речення: *І хороше, і дивно, і радісно стає мені, малому, в цім світі...* (11, с. 451); *І радість, і смуток, і срібний передзвін огортають та й огортають мене своїм снуванням* (11, с. 450).

Близькою за семантикою до анафори і водночас протилежною їй щодо синтаксичної будови є епіфора – фігура мови, що утворюється повтором певних мовних елементів у закінченнях суміжних речень чи предикативних частин складних речень. Наприклад: *Головне було – не на чому їхати, а щоб тільки їхати, коли ж гепнешся – не кривитися, а реготати з усіма* (11, с. 453); *Як не везе, то не везе* (11, с. 475). Як бачимо, автор використовує епіфору, виражену дієсловами, задля підсилення, увиразнення й виділення цих складників висловлення, які концентрують увагу читача на основній думці. До того ж, більшу категоричність виражає дієслово, яке повторюється вдруге. Пор.: *І чого всі жінки забувають, що хлопець є хлопцем?* (11, с. 454); *Ви ще почувете про мене і в селі, і поза селом!* (11, с. 456); *Незабаром ми вдвох ідемо до нас, і дядько смачно розповідає, які він має купити зошити: ні в кого не те, що в селі, а навіть у Літині й поза Літином не буде таких ні по красі, ні по силі* (11, с. 462).

Особливого смислового навантаження набуває контактний повтор: *Не заголосила стара Богданиха над своєю дитиною, не окропила її сльозами, а неждано, серед горем прибитих людей, тихо-тихо вивела великодню пісню, пісню далеких своїх років, яку співала ще дівчиною на велелюдному цвинтарі* (12, с. 7).

Синонімічні й антонімічні повтори у прозових творах М. Стельмаха виконують функції увиразнення змісту, вираження емоційного стану мовця, категоричності висловленого: *Та спом'янься і спам'ятайся нарешті, бо осьдечки зараз усе полетить у піч!* (11, с. 469); *І хоч не раз вона нарікала на свою мужицьку долю з її вічними супутниками – нестатками й злиднями, проте нічого так не любила, як землю* (11, с. 479); *Клята гонитва за багатством навчила їх не берегти ні себе, ні дітей своїх, ні худобу, ні слова, яке, де треба й не треба, хитрувало, скриводушиничало і прибіднювалось* (11, с. 471).

Посилення вагомості в тексті повтору як синтаксичної фігури зумовлено кратністю повторення мовних одиниць у синтагматичному ряду. Художньо вмотивованою в досліджуваних текстах постає різна кількість повторюваних елементів. Пор. повторення двох елементів словоформ-синтаксем: *Заєць! Заєць!* – кричить Петро і кидається бігти до крутояру (11, с. 467); *Ох, Василю, Василю, де тебе взяти..*, – тільки це й говорив зрідка Степан, звертаючись до друга, вірячи й не вірячи, що його вже нема... (12, с. 9); *Іди, іди від світла, бо не ти сюди масло приносив!* (12, с. 6); *Та скоріше, скоріше, гідро, від наших вікон, бо й у свої двері не втрапиш!* (12, с. 6); *Жаль, жаль*, – кажу статечно, беру листа і вже сторч головою так і влітаю в хату, щоб насамперед в очі впадали не ноги, а лист (11, с. 458); *Що, що, надзигльований?* – мов сіро-блакитнаві побризкані росою безсмертники, оживають старі очі (11, с. 451).

Зазначимо, що у разі, коли ж кратність нарастає (три і багаторазовий повтор), то найчастіше зростає й експресія повтору: «... всістись на свого самоката і – гайда, гайда, гайда на весь дух донизу!» (11, с. 453).

Аналіз художнього доробку М. Стельмаха дає підстави стверджувати, що, крім згаданих вище видів синтаксичного повтору, важливу роль в організації текстів митця відіграє також анепіфора – стилістична фігура, що поєднує в собі анафору та епіфору: повторення однакових елементів на початку і в кінці декількох паралельних відрізків висловлення з різною серединою [2, с. 232]. Наприклад: *Золоті, внучку, золоті* (11, с. 451); *Чого? Ти не знаєш чого?! – задихався від образи й злоби* (12, с. 11).

Не викликає сумніву той факт, що цілісність тексту і його частин зумовлені ідентифікаційною функцією детермінанта, який, поєднуючи речення, усуває розрив семантичних зв'язків між дистантно розташованими елементами. Т. Жук наголошує на тому, що дистантний синтаксичний повтор охоплює весь текст, об'єднуючи великі його фрагменти, виконує текстотвірну функцію, забезпечує зв'язок з провідною темою твору, а лексичний повтор сприяє виділенню окремої ізольованої частини тексту [3, с. 11].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, в системі стилістичних домінант, наявних у прозі М. Стельмаха, особливе місце належить повтору. Завдяки обраному типові розташування слів митець досягає створення неповторного колориту оповіді, потрібного для реалізації ідейно-тематичного та художньо-образного задуму. Повтор синтаксем виконує функції, подібні до лексичного повтору, – посилення, виділення стрижневих компонентів змісту, зв'язності окремих частин речення і частин тексту. Контактний, дистантний та кільцевий повтори набувають змістової значущості як засоби семантичного зближення початку і кінця оповіді.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в цілісному дослідженні всіх видів повтору, які властиві художньому доробку Михайла Стельмаха.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчинська Т. Функціонально-стилістичне навантаження повтору у творчому доробку Уласа Самчука / Т. Вільчинська // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. – Вип. 38. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – С. 99–102.
2. Голянич М. І. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.] / За ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Сімик, 2012. – 392 с.
3. Жук Т. В. Лексичний та синтаксичний повтор в українській народній творчості (на матеріалі українських народних казок) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Жук ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2005. – 20 с.
4. Завальнюк І. Я. Експресивний синтаксис прози Михайла Стельмаха / І. Я. Завальнюк // Українська мова – 2012. – № 3. – С. 39–47.
5. Зеленська Ю. Стилістичні фігури із повтором у сучасному поетичному мовленні / Ю. Зеленська // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – 2009. – Вип 19. – С. 180–182.
6. Коваль О. Роль повтору в поетичній мові “неокласиків” О. Коваль : [Електронний ресурс] // Культура народів Причорномор'я, 2012. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/108199/31-Koval.pdf>
7. Ладияк Н. Повтор як домінуючий образний засіб орнаментальної прози Аркадія Любченка / Н. Ладияк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки / [редкол.: Л. М. Марчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2011. – Вип. 29. – Ч. 1. – С. 44–46.

8. Огринчук О. Стилiстично-виражальнi особливостi дiєслiвних повторiв в iндивiдуально-авторськiй мовi (на матерiалi вiршових текстiв М. Бажана та I. Драча) / О. Огринчук // Науковий вiсник мiжнародного гуманiтарного унiверситету. Сер.: фiлологiя. – 2015. – № 15. – С. 54–56.

9. Олексенко В. Повтор у поетичному мовленнi Л. Костенко i В. Симоненка / В. Олексенко : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/1943/1/>

10. Синиця I. А. Лексичний повтор як засiб реалiзацiї семантичної зв'язностi тексту / I. А. Синиця // Мовознавство. – 1994. – № 2/3. – С. 56–60.

11. Стельмах М. Гуси-лебедi летять / М. Стельмах // Вибранi твори. – Киiв : Сакцент Плюс, 2005. – 736 с.

12. Стельмах М. П. Кров людська – не водиця : [роман] / М. П. Стельмах. – Киiв : Днiпро, 1986. – 348 с.

Горобець И. Повтор в художественной прозе Михаила Стельмаха

В статье на материале художественной прозы Михаила Стельмаха очерчены функции, признаки и стилистическая роль повторов. Проанализированы стилистические фигуры, образованные лексическими и синтаксическими повторами как особые экспрессивные приемы выразительности текста. Рассмотрены особенности смысловой нагрузки различных видов повторов. Попутно обозначены особенности повторения слов различных частей речи и зависимость усиления значимости в тексте повтора как синтаксической фигуры от кратности повторения языковых единиц в синтагматическом ряду.

Ключевые слова: художественная речь, повтор, анафора, эпитопа, анэпитопа, амплификация, лингвостилистика.

Horobets I. Repetition in the prose fiction of Mykhailo Stelmakh

In the article on a stuff of art prose of Mykhailo Stelmakh functions, signs and a stylistic role of repetitions are designated. The phenomenon of repetition draws attention of explorers of various fields of knowledge. In traditional functional-stylistic studios repetition is investigated in different aspects: as means of the stylistic description of language, as means of building of style, as means of building of the text and its structural organisation, in aspect of structural-semantic and syntactic features of functioning of the text. A number of researches are devoted studying of some kinds of repetition, in particular, distant, synonymic, syntactic parallelism and so forth. From the point of view of linguastylistics repetition communications analyze as means of ascent, substantial, specificity of textbuilding, an author's modality and pragmatological installation of the text. The stylistic figures formed by lexical and syntactic repetitions as the special expressional receptions of expressiveness of the text are analysed. Features of a semantic load of various kinds of repetitions are considered. Features of repetition of words different parts of speech and dependence of intensifying of the importance in the repetition text as syntactic figure from frequency rate of repetition of language units in syntagmatic series are in passing designated.

In fiction products a lot of attention was given to repetition, however is still insufficiently studied repetition in Mykhailo Stelmakh's prose, as causes an urgency of a theme of research.

Article purpose – to investigate various kinds of repetition on a stuff of art prose of Mykhailo Stelmakh. Achievement of the purpose demands the decision of following problems: to find out specificity of use of lexical and syntactic repetitions, their semantic load and functions in prosaic art texts.

Research conclusions: in system of the stylistic majorants which are available in prose of Mykhailo Stelmakh, the special place belongs to repetition. Thanks to the chosen phylum of a locating of words the artist reaches buildings of unique colour of the narration necessary for realisation of an ideologically thematic and is art shaped plan. Repetition of syntactic constructions carries out the functions similar to lexical repetition – intensifying, allocation of pivotal components of the maintenance, connectivity of separate parts of the offer and text parts. Contact, distant and ring repetitions get the semantic importance as means of semantic rapprochement of the beginning and the narration end. Prospect of the further scientific researches it is seen in complete research of all kinds of the repetition inherent in art creativity of Mykhailo Stelmakh.

Key words: art speech (literal speech), repetition, amplification, linguastylistic.

Стаття подана до редакції 27.04.2017

*Інна Гороф'янюк
(м. Вінниця)*

УДК 811.161.2'367.623.92:821.161.2'06.09

ВІДНОСНО-ЯКІСНІ ПРИКМЕТНИКИ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

У статті проаналізовано функціонування відносно-якісних прикметників як твірної основи епітетів у прозових текстах М. Стельмаха. Виділено 8 моделей утворення відносно-якісних прикметників відповідно до набутого ними метафоричного значення: відносно-якісні прикметники зі значенням кольору, блиску, звуку, запаху, м'якості, нерухомості, важкості та з оцінним значенням. За ступенем перехідності в системі семантичних груп прикметників усі відносно-якісні прикметники скласифіковано на 2 розряди: власне відносно-якісні та контекстуальні відносно-якісні прикметники, які різняться семантико-граматичними особливостями.

Ключові слова: прикметник, відносно-якісні прикметники, текст, епітет, М. Стельмах.

Естетична природа слова та його перетворення в досконалі тропи – запорука майстерного художнього ословлення дійсності письменником. Пізнання механізму цієї трансформації слова потребує розкриття його формальних засад.

Постановка проблеми. У сучасній українській мові одним із продуктивних способів збагачення семантики та розширення функційних можливостей прикметника є перехід відносних прикметників у якісні. У більшості відносних прикметників існує дійсна або потенційна можливість вираження тієї чи тієї оцінки. Така можливість якісної характеристики предмета за сприятливих умов може розвинути в самостійне значення. Основною умовою розвитку якісного значення у відносному прикметнику є його метафоричне вживання. Причину розвитку переносних метафоричних значень